

Səməd Vurğun

VAQİF

İştirak edənlər:

Vaqif – XVIII əsrin məşhur Azərbaycan şairi
Ağa Məhəmməd şah Qacar – İran hökmdarı
Vidadi – Vaqifin müasiri və yaxın şair dostu
İbrahim xan – Qarabağ xanı
Eldar – xanlıq zülmü və Qacar basqını əleyhinə üsyan qaldırmış
kəndlilərin başçısı
Kürd Musa, Arsak – Eldarın dəstəsindən
Xuraman – Vaqifin arvadı
Əli bəy – Vaqifin oğlu
Gülnar – Əli bəyin sevgilisi
Əminə – Gülnarın anası
Tükəzban – Vidadinin arvadı
Vəzir – Qacarın vəziri
Təlxək – İbrahim xanın təlxəyi
Şaliko, Tamara, kiçik gürcü – Qacar tərəfindən əsir alınmış gürcülər
Şeyx Alı – Qarabağ şeyxi
İlyas – Eldarın dəstəsinə soxulmuş casus
Sərkərdə – Qacar qoşunlarının sərkərdəsi
Zülfüqar, Teymur – Qacarın əleyhdarlarından
Əhməd kişi, Qurban kişi – kəndlilər
Qasım, Murad – çobanlar
Kəndlilər, qaçaqlar, əsgərlər, elçilər və b.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Şuşa qalası. Qayalıqda zindan. Səhərdir, günəş yenicə qalxır. Vaqif divara şeir yazır, sonra da yazdığı şeiri oxuyur. Əli bəy qulaq asır.

Vaqif

Mən cahan mülkündə mütləq doğru halət görmədim,
Hər nə gördüm, əyri gördüm, özgə babət görmədim.
Aşınalar ixtilatında sədaqət görmədim,
Beyətü iqrarü imanü dəyanət görmədim,
Bivəfadan lacərəm, təhsili-hacət görmədim.

Müxtəsər kim, böylə dünyadan gərək etmək həzər,
Ondan ötrü kim, deyildir öz yerində xeyrü şər.
Alilər xaki-məzəllətdə, dənilər mötəbər,
Sahibi-zərdə kərəm yoxdur, kərəm əhlində zər,
İşlənən işlərdə əhkamü ləyaqət görmədim.

(oğluna baxaraq)

Ah, oğlum, of, mənim qəhrəman oğlum!
Bu qədər qəm yemə, qurbanın olum!

Əli bəy

Eh... ata, nə qoyub, nə axtarırsan?
Zülmün qarşısında ağlarmı insan?

Vaqif

Mərhəba, mərhəba, qəhrəman oğlum!
Bir gəl, öpüm səni, pəhləvan oğlum!

(oğlunu qucaqlayıb bərk bərk öpür)

Gözümün işığı, canım, ciyərim,
Bu nəmli torpaqlar olsa da yerim,
Mənim nə dərdim var, təki sən yaşa!
Of, Qacar, vicdanın döndümü daşa?

Əli bəy

Ata, bilirsənmi?

Vaqif

Nəyi? De, nə var?
Hələ də çöllərdə qaçaqdır Eldar –
Sənin köhnə dostun vardı bir zaman;
Sən özün qurtardın onu zindandan.

Vaqif

Bilirəm, bilirəm.

Əli bəy

Yaz ki, Eldara,
Yaman bir gündəyəm, düşmüşəm dara,
Bir kömək əli ver!

Vaqif

Yazım, qoy yazım....

(cibindən dəftərçə çıxarıb yazır)

Gülnar

(tələsik gəlib qapıçının ovcuna pul basaraq, pəncərədən)

Əli bəy, Əli bəy

Əli bəy

Ata, Gülnardır!

Vaqif

Sənin sevgilinin vəfası vardır!

Gülnar

(əlindəki kiçik bağlamanı pəncərədən uzadaraq)

Alın, ac qalmayın...

(ağlayır)

Əli bəy

Ağlama, Gülnar!

Vaqif

QIZIM, hər gecənin bir gündüzü var.
Sənə halal olsun hər əməyimiz,
Yoxdur səndən özgə bir köməyimiz.
Ala bu məktubu, qoynunda gizlə,
Onu gözün kimi qoruyub gözlə,
Çatdır, hardadısa, qaçaq Eldara!

Gülnar

Siz arxayın olun.

(çaparaq gedir)

Vaqif

Bir bax Gülnara,
Atalar sözüdür, yaxşı qulaq as:
“Aslanın erkəyi, dişisi olmaz!”
Ellər qurtaracaq bizi bu dardan.
Dünya ayırmasın səni Gülnardan!

(doğmuş günəşə şairanə bir göz gəzdirərək)

Odur, bax, günəşin rənginə bir bax!
Yanır kainata işıq saçaraq.
O günəş gəncliyin timsalıdır, bil,
Gəncliyin günəşi saralan deyil.

Can balam, parlasın ömrün günəştək,
Nə can yanğısı gör, nə ıztırab çək!

*Əli bəyin başını sinəsinə doğru çəkərək onu oxşayır.
Vidadi gəlir, qapıçı buraxmaq istəmir.*

Zülfüqar

Olmaz, kişi, bir dayan,
Bizi işə salarsan.

Vidadi

Yox, mən onu görəmə görə,ğ,
Kor eləsin səni fələk
Məni geri qaytarsan!

Qapıçı qapını açaraq.

Zülfüqar

Di gəl, tez ol, tez qayıt ha!
Xəbər çatar birdən şaha.
Onsuz da çox qudurğandır,
Çörəyi qan, suyu qandır...

Vidadi daxil olur, Vaqifi qucaqlayaraq.

Vidadi

Nə qədər yalvardım yenə Qacara,
Dedi: – Get, səni də çəkdirrəm dara...
Sonra bütün gecə xəyala vardım,
Allaha üz tutub yenə yalvardım.
Onda da görmədim vicdandan əsər,
Doğru deyərsənmiş, aldanmış bəşər!
Bir kömək gəlməyir sizə əlimdən,

Sözüm yerə düşdü... niyə sağam mən?!

Vaqif

Qardaşım! Sən nahaq yalvardın ona,
Söz əsər eləməz qəlbi pozğuna...
Bir də, qorxmayıram mən heç ölümdən,
Dünyanın qəlbində qalacağam mən!

Vidadi

Yox, yox, ölüm sənə yaraşmayır heç!

Vaqif

Vidadi! Gəl məndən birdəfəlik keç,
Qayıt kəndimizə, qorxuram səndən;
Barı Vidadisiz qalmasın vətən...

Vidadi

Necə? Man qayıdım? Bunu görməzsən,
Sən ölən torpaqda öləcəyəm mən!...

Qapıçı Vidadini çəkə-çəkə aparır, Vaqif fikrə gedir.

Əli bəy

Ata, lap heyranam Vidadiyə mən,
Doğrudan, o sənə yanır ürəkdən.
Nə təmiz, nə böyük təbiəti var,
Ona bənzəsəydi bütün insanlar!...

Vaqif

Böyük təbiətlər yaranır az-az,
Hər yerdə, hər zaman inci tapılmaz...

*Pauza. Həzin musiqi səsi.
Xuraman pəjmürdə və son dərəcə dalğın gəlir.*

Xuraman

(zəif bir səslə)

Vaqif! Ey sərvərim, ey tacidarım!

Vaqif

(acı bir fəryadla)

Nə var, nə deyirsən, vəfalı yarım?

Xuraman

Uydum bu dünyada nazü nemətə,
Özüm də bilmədən uydum şöhrətə.
Bilmədim, axırı zəhrimarımış,
Hər qızıl xəzinə bir şahmarımış...
İndi öz əlinlə gəl öldür məni,
Nə qədər alçaldım, alçaltdım səni...

Vaqif

(daha şiddətli)

Get, get, vəfasızsan bu dünya kimi...
Görünmə, gözümə bir rəya kimi!..

*Xuraman məyus və peşman qayıdır, uzaqdan onun
qəmgin səsi eşidilir.*

Xuraman

Bir ceyrandım, ürkütdülər yatağımdan,
Bir quş idim, ayrı düşdüm budağımdan,
Külək əsər, yarpaq düşər, çiçək solar....
Viran qalmış mənim bu can otağımdan.

Vaqif

(bu nəğmədən mütəəssir olaraq)

Budur, yer üzünün əşrəfi insan
Yaradır gündə bir hicranlı dastan.
Nəydi o yazığın, nəydi günahı?
İndi çöllərdimi onun pənahı?
İnsan! O müqəddəs bir kainatdır,
O saf qəlbi pozan yalnız həyatdır.

(tez pəncərədən)

Qapıçı, qapıçı, çağır gedəni!
Oğul! Lap oyatdı o mahnı məni...
Bəzən yanılsa da gözəl bir mələk,
Ondan iyrənsə də hər duyan ürək,
Buna müqəssirdir, şübhəsiz, zaman...

Qapıçı

(qayıdaraq)

Özünü qayadan atdı Xuraman!

Vaqif

(başını əlləri arasına alaraq fəryadla)

Of... partla, ürəyim! Yazıq Xuraman!
Bizim eşqimizi məhv etdi zaman...

Pərdə salınır

BEŞİNCİ PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏNİN ONUNCU ŞƏKLİNİN QISA MƏZMUNU

Dəstəsi ilə Şuşa yaxınlığındakı meşədə dayanan Eldara gürcülər köməyə gəlirlər.

Gülzar Vaqifin məktubunu Eldara çatdırır. Vaqifin zindana salınması xəbəri Eldarı qəzəbləndirir.

Dünyagörmüş bir qoca Eldara əvəzsiz hədiyyə – Misri qılınc verir. Eldarın sayca çoxalmış dəstəsi Qacarın qoşunu üzərinə yerişir.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Şuşa qalası. Cıdır düzü. Günəş batmaq üzrədir. İki nəfər çoban qayaya arxalanaraq oturmuşdur, onların biri ney çalır.

Murad

Qasım!

Qasım

Nə var?

Murad

Canına azar!

Elə belə gəlib, belə də getdik,

Nə bir günə çatdıq, nə kama yetdik.

Qasım

Nə var? Bir de də...

Murad

Çor nə var, nə var!..
Bilirsən, neyləyir Məhəmməd Qacar?!

Qasım

Neyləyir?

Murad

Vaqifi öldürür Qacar..

Qasım

Yox, əyə, bu qədər qansızlıq olar?

Murad

Sən öl, düz deyirəm!

Qasım

Vay sənin... can...can
Əyə, lap üşütmə qopdu canımdan.

Murad

Bəli, öldürürlər Molla Pənahı...

Qasım

Görəsən, yazığın nəymiş günahı?

Murad

Deyirlər, Vaqifə demiş ki, Qacar
Çarıqlı tayfadan nə şair olar?
O da həcv eyləmiş o zülümkarı,
Buna acıqlanıb zalım hökmdar.

Qasım

Murad!.. Əyə, sənin yaxşı səsin var
Onun sözlərindən bir oxu, barı!

Murad

(oxuyur)

Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır,
Lalətək qızarmaq üz qaydasıdır.
Parişanlıq zülfün öz qaydasıdır.
Nə badi-səbadan, nə şanədəndir.

Qasım

(dizinə vuraraq)

Vay, sənin gözlərin kor olsun, Qacar!
Bir gör, Vaqifə də heç adam qıyar?
(heyətlə ətrafına baxaraq)

Murad, Murad, ayə, gətirirlər, bax!

Murad

(heyətlə baxır və göylərə üsyan edir kimi)

Ey fələk! Ey dünya! Ey qanlı çanaq!

Şeyx bir dəstə adamlarla Vaqifi və Əli bəyi gətirir.

Şeyx

Dayanın!

Vaqif

(tənəli)

Mümkünmü durub dayanmaq?..

Şeyx

Oğlum, sən Allahın qüdrətinə bax!

Əli bəy

Nə oldu, tez deyın, gəlsin cəlladlar!

Uzun mırıldama, satılmış alçaq!

Səni də udacaq bu qara torpaq!..

Şeyx

(ətrafa)

Əstəğfərullah,

Kafirə bir bax!

Vaqif

*(qürub etməkdə olan günəşi həsrətli gözlərlə seyr edərək,
oğluna)*

Günəş qürub edir... sönür kainat,

Əzəldən belədir vəfasız həyat...

(günəşi göstərərək)

O mənim ömrümün timsalıdır, bax!

Sönər bir varlığın xəyalıdır, bax!
Mən də yaradıldım, mən də parladım.
Gözəllər ağzından düşmədi adım...
İndisə yelkənin toxundu daşa.
Bir insan ömrünü vurmada başa.
Oğul! Alışırım, yanırım, aman,
Səni öldürürlər mənim ucumdan!
Qoy uçsun başıma qayalı dağlar...

Əli bəy

Ata!
Sənin günəş boyda bir vicdanın var.
Çiyində el dərdi daşıyacaqdır,
Bu dünya durduqca yaşayacaqdır!

Vidadi

(arxadan)

Vaqif!

Vaqif

Vidadi, qardaşım, sənmişən, gəl, gəl,
Bizi ayırı saldı bimürvət əcəl!

Vidadi

Kor olsun gözlərim, nələr görürəm!
Günəşi tutulmuş səhər görürəm...

Vaqifi və Əli bəyi çəkə-çəkə aparırlar.

Ağlama, qardaşım, sən yaşa, yarat!
Yaxındı gözlənən azad bir həyat.

Vidadi

(goyl rin d rinliy n   l qaldıraraq)

Tfu, sənin taxtına, ey  erxi-fələk!
Daşdan yaranmamıř,  td ndir ürək!..

C lladlar gəlirlər.

řeyx

K lmeyi-ř had t alın diliniz !

Vaqif

(ođlunu bađrına basaraq cəllada tərəf)

N  qədər olsa da, qanın var, cəllad!
 nsanın canından řirindir övlad.
Məni qorxutmayır bu vaxtsiz əcəl,
 nsaf et, qabaqca məni öldür, g l.
Gözlərim görməsin övlad qanını!
U urma könlümün xanımını...

řeyx

(kinayəli)

řair, r nginizd  bir sarılıq var?

Vaqif

Qafil, gün batanda rəngi saralar!

řeyx

Bu fani aləmi artıq unudun,

İndi üzünüzü qibləyə tutun!

Cəllad Əli bəyi çəkir. Vaqif onu buraxmır.

Vaqif

Of... sənin gözlərin kor olsun, cəllad!
Sənə demədimmi şirindir övlad!

Şeypur çalınır. Qacar gəlir, yüksək bir yerdə dayanaraq.

Qacar

Ha... ha... böyük şair!

(öz adamlarına)

İndi bərk durun!
Burda kəllələrdən bir qala qurun!
Göylərə dayansın qoy onun başı!
Dibindən çay kimi axsın göz yaşı.
Onun zirvəsinə yalnız və yalnız
Vaqifin başını qoymalısınız!

Vidadi

Hökmdar! Yerlərə, göylərə bir bax,
Buludlar qaralır matəm quraraq.
Vaqif bir oğludur əbədiyyətin.
Ölməz böyük dili şeirin, sənətin...
Yalvarıram sənə, onu ver mana,
Əllərin batmasın günahsız qana!

Vaqif

(Vidadiyə tərəf)

Yalvarma, yalvarma o cəllada sən!
Hələ baş əyməmiş bu böyük vətən...

Qacar

(Vidadiyə)

Görürsən? O imiş qatı düşmənim,
Onu yandırsam da, haqqım var mənim.
Tez olun, cəlladlar!

Vidadi

Yox, yox, qanın varsa, əmr et, zülmükar,
Qoy mənim boynumu vursun cəlladlar!

Bu arada səs-küy qopur. Eldarın dəstəsi hücumu keçmişdir. Vuruşma yaxınlaşır.

Vəzir

Şahım! Vuruşmağa gəlir ki, Eldar,
Gəl qaçaq, gəl qaçaq, xata toxunar!

Qacar

Yox, bir basacaqdır gədənin biri,
Göylərə hökm edən bir cahangiri!

(Cəllad Əli bəyi vurmaq istərkən.)

Murad

(öz yoldaşlarına)

Əyə, gəldilər!

*Cəlladın başından çomaqla vurur, cəllad yıxılır. Eldar,
Musa, Gülnar və Şaliko qabaqda olmaqla, Eldarın
dəstəsi görünür.*

Qacar

(öz adamlarına)

Tutun, diri tutun bu saat onu!

*Vidadi Vaqifi qucaqlayıb bir tərəfə çəkir. Əli bəy
Gülnarla görüşür, onun tüfəngini alıb davaya qarışır.
Şiddətli vuruşma gedir. Eldar qılinc davasında saray
adamlarını yara-yara gedir.*

Qacar

Özüm vuruşmağa qarışım gərək!

*Eldar irəli gedir. Şeyx və Vəzir qaçırlar.
Əli bəy Şeyxi vurub qayadan salır.*

Eldar

(Qacara müraciət edərək)

Ehey, bəri bax!...
Arxadan vurmaq
İgidə yaramaz!

Qacar

Dayan, yaramaz!
Mən Qacar nəsliyəm, şahlar şahıyam,
Mən də yer üzünün bir allahıyam!..

Eldar

Gəl, gəl, çulu cırıq kəndliyəm mən də,
Şahla vuruşuram yeri gələndə...

Şiddətli qılınc vuruşması gedir.

Qacar

Mənlə vuruşmağa Koroğlu gərək!

Eldar

(kinayə ilə)

Bəh... bəh nə söz var ki, pələngsən, pələng!

*Eldar Qacarı yaralayır, ancaq vuruşma yenə davam edir.
Birdən Eldarın qılıncı əlindən düşür.*

Qacar

(dayanaraq güliür)

Bəh...bəh....

Anan gəlsin indi tüstünə!

Eldar

(yapıncının altından Misri qılıncı çıxararaq)

Dayan!.. Misri qılınc gəlir üstünə...

Qacar

(çaşaraq)

Nə?.. Nə?.. Misri qılınc? Nə? Nə? Koroğlu?

*Eldar Qacarı yenə qılıncla vurur. Qacarın qılıncı düşür.
Qapıçı əlində siyirmə xəncər gələrək, onu arxadan vurur.*

Qoca kəndli

(Qacarın meyitinə rişxəndlə baxaraq)

Bu dağlar qoynunda aslan yatmışdır,
Burda Koroğlular at oynatmışdır.

Eldar

Əzildi şahmarın zəhərli başı,
Dağının sarayı, bütün daş-qaşı
Paylayın aclara və yoxsullara,
Bu gün bayram olsun bütün qullara!

*Təlxək gəlir, Qacarın meyitinin ətrafında at kimi
hərlənir, ona rişxəndlə baxaraq.*

Təlxək

Sizi, doğrudan da, əsir alsalar,
Qaranlıq zindana tutub salsalar.
İnsan boğazlaram düz otuz nəfər.

(bərk-bərk gülür)

*Vidadi və Vaqif daxil olurlar. Hamı hörmətlə onlara baş
əyir.*

Eldar

(Vaqifə müraciət edərək)

Möhtərəm şairə salamlar olsun!
Bu dünya durduqca o da var olsun!

Vidadi

Aha, uzanmışdır bizim şiri-nər.
İran torpağını ləkələyənlər.

Vaqif

(Vidadiyə)

Ey Vidadi, gərdişi-dövrani-kəcrəftarə bax!
Ruzigarə qıl tamaşa, karə bax, kirdarə bax!
Əhli-zülmü necə bərbad eylədi bir ləhzədə,
Sən bizim dağlar pələngi qəhrəman Eldarə bax!

*Eldar hörmətlə Vaqifin əllərindən öpür, xalq onu böyük
sevinc və təntənə ilə ölüm meydanından çıxarır.*

Pərdə salınır.